

УДК 28 : 348

Лариса Паніна

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ НА ЖИТОМИРЩИНІ У 80–х рр. ХХ ст.

У статті аналізується діяльність комісії сприяння виконкомам районних і міських рад народних депутатів Житомирської області. Показано, що впродовж 70 – 80-х рр. ХХ ст. система контролю за дотриманням законодавства про релігійні культу не змінювалась і мала антирелігійний характер.

Ключові слова: комісії сприяння, апарат уповноваженого, виконкоми, законодавство, релігійні організації.

Деятельность комиссий содействия контролю за соблюдением законодательства о религиозных культах на Житомирщине в 80–х гг. ХХ ст.

В статье анализируется деятельность комиссий содействия исполкомам районных и городских советов народных депутатов Житомирской области. Показано, что на протяжении 70 – 80-х гг. ХХ ст. система контроля за соблюдением законодательства о религиозных культах не изменялась и имела антирелигиозный характер.

Ключевые слова: комиссии содействия, аппарат уполномоченного, исполкомы, законодательство, религиозные организации.

Activity of commissions of assistance control after the observance of legislation about religious cults on Zhitomirschini in 80–kh the XX item

In the article feasibly analysis of activity of commissions of assistance the executive committees of district and city soviets of folk deputies of the Zhytomyr area. It is rotined that during 70 – 80–kh the XX item the checking system after the observance of legislation about religious cults did not change and had anti-religious character.

Keywords: commissionsofassistance,vehicleofupovnovazhenogo, executive committees, legislation, religious organizations.

Розвиток релігійних інституцій у сучасній Україні вимагає прийняття нового законодавства для врегулювання державно–церковних відносин. Пошук ефективної моделі таких взаємин зумовлює вивчення історичного досвіду функціонування різних правових систем, у тому числі і радянської, що актуалізує обрану для дослідження тему.

Вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. Баран, В. Пашенко, В. Єленський, Р. Сігарчук, Д. Поспеловський, М. Шкаровський та ін., у своїх працях, присвячених дослідженню релігійного життя в умовах партійно-державної політики СРСР, зверталася до радянського релігійного законодавства, але діяльність комісій сприяння виконкомами окремо не розглядали. Таким чином, означена проблема як у вітчизняній, так і в зарубіжній історико-релігієзнавчій науці залишається загалом не висвітленою. Крім того, на рівні історико-краєзнавчих робіт тематика релігійного життя Житомирщини також не розробляється. Щоправда, у праці С. Жилюка “Метаморфози відносин КПУ і РПЦ...” містяться окремі архівні документи і матеріали, які певною мірою висвітлюють діяльність комісій сприяння в Житомирській області. Отже, ця проблематика має практичне значення і становить значний науковий інтерес.

Завданням статті є здійснення аналізу діяльності комісій сприяння виконкомам міських і районних рад народних депутатів Житомирської області. У вирішенні проблеми важливо визначити роль і місце комісій сприяння в системі контролю за життям релігійних організацій.

Згідно з положенням про комісії сприяння, з урахуванням внесених Радою у справах релігій при Раді Міністрів Української РСР 17 квітня 1981 р. поправок, контроль за дотриманням законодавства про релігійні культу покладався на місцеві районні, міські, сільські і селищні ради народних депутатів. Виконком обласної ради народних депутатів здійснював загальний контроль над діяльністю районних і міських комісій. Кількісний склад комісії визначався відповідно до наявності в даній місцевості діючих релігійних організацій і рівня релігійності населення. Доцільність утворення комісій сприяння сільськими і селищним радам вирішував виконком вищого рівня ради, загалом районної. Керівником комісії затверджувався, як правило, заступник голови виконкому відповідної ради народних депутатів [10, с 165]. До складу комісій входили депутати місцевих рад, представники

громадських організацій, трудових колективів. Наприклад, до 5 комісії сприяння виконкому Ружинської районної ради у складі 45 осіб входило 28 депутатів, решта – вчителі, радянські і партійні працівники, спеціалісти сільського господарства [2, арк. 45].

Обов'язки комісії сприяння полягали в такому: вивчення релігійної ситуації в районі (місті, селі, селищі); виявлення діючих незареєстрованих об'єднань і служителів культу; здійснення контролю за дотриманням релігійними об'єднаннями законодавства про релігійні культу посадовими особами; збирання матеріалів про порушення законодавства про культу; проведення профілактичної роботи в трудових колективах; вивчення форм і методів діяльності релігійних організацій, їх вплив на населення, особливо на молодь і дітей; перевірка листів, заяв і скарг громадян з питань порушення законодавства про релігійні культу; перевірка виконання релігійними організаціями договірних зобов'язань щодо використання ними молитовних споруд і культурного майна, а також дотримання встановлених правил охорони і використання пам'яток історії і культури; роз'яснення законодавства про релігійні культу [10, с. 166].

Крім обов'язків, комісії мали право перевіряти діяльність релігійних організацій і служителів культу у частині дотримання ними законодавства про культу, виносити на розгляд виконкому ради народних депутатів пропозиції щодо усунення виявлених порушень, вимагати звітів від членів комісії про виконані ними доручення. Адміністративних прав комісії сприяння не мали [10, с. 167].

Усі матеріали про виконану роботу комісії сприяння зберігалися у рай(міськ)виконкомі як службова документація.

Комісія сприяння підтримувала тісний зв'язок і координувала свою роботу з діяльністю постійних комісій відповідної ради народних депутатів (зокрема, комісії із соціалістичної законності і охорони громадського порядку), галузевих відділів виконкому ради, правоохоронних органів і громадських організацій з питань, що стосуються дотримання і правильного застосування законодавства про релігійні культу. Комісії сприяння взаємодіяли також з уповноваженими Ради у справах релігії при Раді Міністрів УРСР [10, с. 168].

На початку 80–х рр. в Житомирській області діяло 304 комісії сприяння виконкомам різних рівнів, до членства яких належало близько 1 900 осіб [2, арк. 1–131]. Точну кількість членів комісій

встановити неможливо, оскільки майже всі звіти райвиконкомів не містять повної інформації про комісії сприяння сільським і селищним радам, а вказують або їх загальну кількість, або подають дані, що кожна комісія складається із 5 – 7 осіб, як передбачено відповідними рекомендаціями. Загалом в області, згідно з адміністративним поділом, нараховувалося 605 рад різних рівнів: районних, міських, сільських і селищних [8, с. 5]. У місті Житомирі діяло три комісії: 1 міська і 2 комісії сприяння виконкомам Корольовської і Богуславської рад народних депутатів.

Оскільки Положення не вимагало утворення комісій сприяння усім виконкомам сільських і селищних рад, партійно-державне керівництво кожного району на власний розсуд визначило необхідну кількість комісій, тому їхня мережа в області була дещо хаотичною, і далеко не завжди відповідала наявності у цій місцевості діючих релігійних організацій. Наприклад, в Андрушівському районі (27 рад) діяло 9 комісій у складі 60 осіб, Дзержинському (22 ради) – 10 комісій у складі 86 осіб, Малинському (24 ради) – 7 комісій (одна районна – 11 осіб, одна міська – 9 осіб, одна селищна в Чоповичах і чотири сільські по 7 осіб кожна) [2, арк. 30]. В окремих районах, кількість комісій сприяння відповідала кількості всіх рад, зокрема, в Баранівському районі діяло 22 комісії у складі 153 осіб, Бердичівському – 29 комісій у складі 161 особи, Коростенському – 36 комісій у складі 216 осіб [2, арк. 1 – 31].

Очевидно, особливої необхідності утворення комісій при кожній сільській і селищній раді народних депутатів не було, адже багато населених пунктів області не мали жодної релігійної громади. Таку запопадливість окремих керівників можна пояснити їхнім прагненням продемонструвати свої організаційні здібності, відповідальне ставлення до виконання покладених завдань чи партійну дисципліну, зрештою бажанням гарно виглядати у звітах про проведену роботу, що, без сумніву, сприяло кар'єрному зростанню. Між тим, багато комісій сприяння активно і плідно працювали у різних напрямках діяльності.

Насамперед, вони тісно співпрацювали з апаратом уповноваженого в області, хоча за Положенням вважалися паралельною структурою. Наприкінці кожного року апарат уповноваженого подавав на розгляд облвиконкому оглядову довідку про діяльність релігійних об'єднань і стан контролю за дотриманням законодавства про релігійні культу, яка потім поширювалась в

усі рай(міськ)виконкоми. Згідно з щорічними планами роботи, апарат уповноваженого разом із комісіями періодично здійснював зустрічі з віруючими, насамперед, незареєстрованих громад, для роз'яснення законодавства про релігійні культу. Наприклад, упродовж 1980 р. такі зустрічі відбулись з духовенством і церковним активом Житомирського, Коростишівського, Народицького, Новоград-Волинського, Овруцького районів. А в селах Березівка, Стрижівка, Гизовщина, Житенці, Зубковичі, Кигдин, Сердюки, Копище Любарського і Олевського районів було проведено розмову із п'ятидесятниками, з метою вивчення їхніх настроїв щодо реєстрації [3, арк. 2].

Апарат уповноваженого в Житомирській області використовував зібрану комісіями статистичну та ін. інформацію як для звіту до республіканської Ради у справах релігій, так і для висновків щодо роботи міських і районних комісій.

Прикладом першого випадку може бути один із звітів про випадки порушення законодавства духовенством РПЦ, за що у 1978 р. було оштрафовано священика К. Олофінського, згідно з порушенням 17 пункту “Положення про релігійні об'єднання в УРСР”, за здійснення богослужіння в іншій парафії без погодження із уповноваженим і місцевим органом влади. За таку ж провину оштрафовано в сумі 50 крб. і священика І. Костецького з Любарського району. Священика православної церкви села Покалів Овруцького району П. Чемериса притягнуто до відповідальності адмінкомісією райвиконкому за використання неповнолітніх у здійсненні релігійного обряду. За здійснення релігійних обрядів і церемоній поза межами храму, в будинках віруючих, адмінкомісією було звинувачено священика села Можари Овруцького району Ф. Пухника. Священик села Мелені Коростенського району І. Маркевич за постійне порушення законодавства неодноразово сплачував штрафи і мав кілька застережень з боку уповноваженого [1, арк. 45 – 46]. Прикладом другого випадку найбільш характерним є висновок апарату уповноваженого щодо роботи комісії Народицького району. Здійснивши перевірку району, старший інспектор апарату уповноваженого Г. Ширяєв виявив низку “негативних” наслідків діяльності православного духовенства.

У критичних зауваженнях акцентувалась увага на байдужому ставленні місцевих органів влади до активної діяльності духовенства, яке користується цим й нехтує законодавство про куль-

ти. Наслідком зневажливого відношення до законодавства як з боку місцевих органів влади, так і духовенства, стало хрещення дітей священниками без квитанційного обліку, здійснення масових хресних ходів з коругвами і церковним співом на кладовищах і біля братських могил у дні проводів та Дня Перемоги, відправи поминальних панахид у помешканнях парафіян, ухилення служителями культу й будівельниками від сплати податку при ремонті церков [1, арк. 51 – 52].

Перевірка релігійного стану району виявила також порушення закону про батьківські обов'язки, передусім у частині залучення дітей шкільного віку (від 12 до 15 років) до обряду хрещення як хрещених батьків. Тільки в селі Селець було виявлено 6 таких випадків, а в селах Голубієвичі, Великі і Малі Кліщі, Лознище і Рудня Базарська хресними батьками стали 9 комсомольців [1, арк. 51]. “Хіба можна вважати нормальним становище контролю, – наголошувалось у звіті, – коли в жодній сільраді не знайшлося головного документа Положення про релігійні об'єднання в УРСР та Відомостей Верховної Ради УРСР № 6 від 6 листопада 1976 р.” [1, арк. 52].

Результати перевірки були обговорені на спеціальному семінарі за участі голів сільських рад, членів районної комісії сприяння, де виступили уповноважений Ради у справах релігій у Житомирській області А. Топольницький, старший інспектор Г. Ширяєв, заступник голови райвиконкому Д. Козир. Крім того, на зустрічі зі служителями культів і членами виконавчих органів релігійних об'єднань вкотре було роз'яснено законодавство про культу і висловлено застереження його порушникам [1, арк. 53].

Прикладом діяльності комісій на рівні сприяння міськвиконкомам може бути, зокрема, звітна інформація про роботу комісії сприяння виконкому Бердичівської міської ради народних депутатів. Варто зазначити, що робота цієї комісії з-поміж інших вирізнялась позитивними результатами. Комісія складалася із 76 осіб і поділялася на 9 підкомісій, які очолювали люди з досвідом роботи з віруючими та атеїстичної пропаганди [2, арк. 14]. Загалом майже всі великі комісії (районні чи міські) поділялися на підкомісії або секції за напрямками роботи: з православними, католиками, євангельськими християнами-баптистами, незареєстрованими громадами і т. ін. Члени Бердичівської міської комісії у своїй практичній діяльності використовували традиційні форми контролю: відвідували молитовні збори, проводили інди-

відуальні бесіди з керівниками і віруючими незареєстрованих громад, збирали статистичні дані, виявляли факти порушення законодавства і передавали їх на розгляд адмінкомісії, а також усі узагальнені матеріали передавали апарату уповноваженого.

Так, протягом 1979 р. разом із представниками апарату уповноваженого члени комісії провели бесіди з активом однієї незареєстрованої громади п'ятидесятників: Ф. Колесниковим, В. Андруховим, Б. Линчуком, І. Боцяном, Л. Стаховим та ін. [2, арк. 117]. Віруючих ознайомили з окремими положеннями Гельсинської угоди, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Загальної декларації прав людини, пояснили чим відрізняється ленінсько-марксистське розуміння свободи від “буржуазного”, а також звернули увагу на ті пункти в текстах названих документів, де йдеться про необхідність дотримання законів держави, що віруючі у власних інтересах навмисно замовчують або перекручують [2, арк. 117].

Унаслідок виявлених комісією сприяння порушень законодавства про культу, адмінкомісією на 50 крб. було оштрафовано керівника п'ятидесятницької громади Н. Боцяна та проповідника громади адвентистів сьомого дня В. Норальського, а псаломника Миколаївської церкви В. Савчина, який не мав довідки про реєстрацію, відсторонено від роботи. Іншим порушникам законодавства про культу зроблено застереження [2, арк. 118].

На користь демонстрації позитивних результатів роботи комісій сприяння виконкому Бердичівської ради народних депутатів свідчила також динаміка зниження релігійної обрядовості в районі. Наприклад, упродовж 1975 – 1979 рр. кількість заупокійних відправ зменшилась на 221, а хрещень – на 103 (за 9 місяців 1979 р. в Бердичеві було охрещено 406 дітей) [2, арк. 119]. Незважаючи на здобутки, члени цієї комісії самокритично оцінювали і прорахунки в роботі. “Помилково вважати, – наголошувалось у звіті, – що членами комісії уже все зроблено для систематичної роботи по контролю за дотриманням законодавства про культу, виявленню релігійного активу, вивченню процесів і явищ, що відбуваються в релігійних об'єднаннях” [2, арк. 120]. У цьому зв'язку, роботу підкомісії з незареєстрованих громад було визнано незадовільною, оскільки вона не змогла впродовж року виявити діяльність релігійного підпілля. Хоча члени комісії тричі виїжджали на місця можливих молитовних зібрань, але жодного разу не змогли застати віруючих і скласти акт про порушення законодавства про

культи. Така безрезультативність пояснювалася низькою активністю комсомольців у роботі відділу міліції щодо оперативного виявлення місць “сектантських зборищ” [2, арк. 119].

З метою посилення контролю за діяльністю релігійних громад у травні 1979 р. на засіданні виконкому було прийнято відповідне рішення “Про заходи по забезпеченню контролю за виконанням радянського законодавства про релігійні культу”, де зазначалось, що міський відділ народної освіти, міськкомсомолу, жіночі ради мали передати комісії матеріали про стан релігійності серед дітей, молоді, жінок, також у навчальних закладах, установах, організаціях і підприємствах. Однак комісія отримала лише списки віруючих кількох шкіл, у той час, коли в школах міста навчалось понад 60 учнів із “сектантських сімей” [2, арк. 120]. Крім того, Бердичівська міська комісія визнала за необхідне уважніше поставитись до питання жіночої релігійності. Оскільки жінки кількісно переважали в складі релігійних громад і мали більший вплив на дітей у релігійному вихованні, члени комісії спрямовували свою роботу серед віруючих жінок, насамперед у великих жіночих колективах швейної фабрики, шкіркомбінату, фабрики “Індпошив” та ін. Прикметно, що перемога над релігією значною мірою залежала від подолання релігійності жінок [2, арк. 121].

Аналогічно з Бердичівською виглядала робота Коростенської (21 особа) та Новоград-Волинської (19 осіб) міських комісій, а також деяких районних.

Важливим у роботі міських і районних комісій було питання розгляду та перевірки скарг і заяв від віруючих, які надходили до відповідних виконкомів. Так, згідно з заявою віруючих ЄХБ Новоград–Волинська від 16 вересня 1979 р. було дозволено проведення загальних зборів місцевих громад для обрання делегатів на обласну нараду представників ЄХБ Житомирської області [2, арк. 128].

Проте у цьому питанні обов’язку комісії дублювались із функціями апарату уповноваженого, про що свідчать звіти “Про роботу з листами і організаціями особистого прийому відвідувачів в апараті уповноваженого Ради у Житомирській області”, які періодично подавалися Раді у справах релігій при Раді Міністрів УРСР. Часто заяви і скарги від віруючих розглядались спільно – рай(міськ)виконкомами з участю представників апарату уповноваженого. Протягом 1977 – першої половини 1979 рр. безпосередньо до апарату уповноваженого надійшло 170 листів, скарг і

заяв, у тому числі 38 повторних [1, арк. 29]. Серед них найбільша кількість заяв (35) була пов'язана із питанням внутрішньоцерковних конфліктів, 29 заяв вказували на порушення фінансово-господарської діяльності релігійних організацій. Від релігійних громад, які з різних причин втратили реєстрацію, надійшло 17 заяв [1, арк. 29]. Із 170 згаданих листів, скарг і заяв 126 було розглянуто працівниками апарату уповноваженого, а 44 направлено на розгляд у райвиконкоми області. Окремі справи, наприклад, заяви віруючих села Калинівка Житомирського району про поновлення реєстрації, а таких заяв було подано 5, надсилалися до Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР. У низці випадків апарат уповноваженого і виконкоми домовлялися і приймали однакове рішення. Так, апарат уповноваженого протягом 1979 р. підтримав рішення райвиконкомів, зокрема перебудувати церкву в селі Вільха Держинського району на шкільні майстерні, розібрати церкву в селі Горопаї Любарського району, відмовити віруючим сіл Фосня Овруцького й Усолуси Ємільченського районів у будівництві нових церков, замість згорілих [1, арк. 30]. Крім розгляду заяв, апарат уповноваженого приймав відвідувачів з різних питань. Кожен працівник відповідав за свою ділянку роботи в межах довіреного йому релігійного напрямку. Відвідування і зміст прохань записувались у спеціальній реєстраційній книзі. Впродовж 1979 р. апарат уповноваженого прийняв понад 450 осіб [1, арк. 31].

Одним із найважчих і копітких завдань у діяльності комісії сприяння було виявлення незареєстрованих релігійних громад, встановлення факту незаконного молитовного зібрання, переконання їх у необхідності реєстрації. Труднощі у проведенні такої роботи полягали насамперед у вирішенні доволі складної проблеми – зафіксувати незаконне зібрання віруючих. Оскільки незареєстровані громади часто змінювали місце і час проведення зборів, завдання комісії полягало в тому, щоб застати віруючих зненацька. Відтак, рейди зі встановлення факту незаконних зібрань проводились або рано-вранці, або у пізній вечірній час, навіть у вихідні та святкові дні. Так, одного разу збори прихильників Ради церков ЄХБ Новоград-Волинського у кількості 108 осіб було виявлено на приватній квартирі о 21 годині 31 грудня 1979 р. [2, арк. 130].

До проведення таких рейдів ретельно готувалися: складався план рейду, який передбачав дату проведення, мету, сили і засо-

би, завдання, створення оперативної групи. План і список осіб оперативної групи підписувалися секретарем комісії сприяння та затверджувалися, як звичайно, заступником голови міськ(рай) виконкому. Наприклад, до складу оперативної групи “по припиненню нелегальної діяльності незареєстрованих релігійних груп сектантів-пятидесятників” у Житомирі 2 січня 1984 р. входили: заступник апарату уповноваженого (старший групи), інспектор Богунського райвідділу міліції, старший дільничий Корольовського райвідділу міліції, секретар комісії сприяння Житомирського міськвиконкому, секретар комісії сприяння Богунського райвиконкому, секретар комісії Корольовського райвиконкому, старший дільничий Богунського райвідділу міліції [4, арк. 14]. Ця оперативна група, використовуючи протягом дня два автомобілі, мала відвідати за вказаними адресами 5 квартир і скласти акти (протоколи) про незаконні молитовні зібрання, якщо такі будуть виявлені.

У протоколі обов’язково зазначалися члени комісії (оперативної групи), які його підписували, дані про віруючих (прізвища, адреси, дати народження, характеристики соціального та вікового складу), опис квартири, місцезнаходження присутніх, пояснення віруючих. Зокрема, у протоколі від 23 березня 1986 р. про виявлення молитовних зборів незареєстрованої групи п’ятидесятників міста Коростишева, що проходили на квартирі М. Конопацького за адресою: вул. Некрасова, б. 44, містилась така інформація. Збори проводилися С. Башинським з Житомира і Д. Макаровим із села Кочерів, які стояли за столом. Решта присутніх, у тому числі й діти, молилися навколішках. На столі лежала книга (гуслі-пісенник). Серед віруючих було 4 хлопці (віком 25 р.), 24 жінки і 4 малолітніх дітей. Господар будинку пояснив, що гості зібрались у нього з нагоди народження сина. Усі віруючі відмовилися підписати протокол. Протягом 1980 – 1986 рр. у Житомирі працівниками міліції було складено 20 протоколів про факти незаконного проведення релігійних зборів ХВС [7, с. 66].

З метою схилити п’ятидесятників до реєстрації, місцеві органи влади періодично запрошували їх на засідання комісій сприяння, проводили індивідуальні бесіди з керівниками незареєстрованих громад. Інколи такі заходи давали певні результати, що видно на прикладі роботи у цьому напрямку Житомирського міськвиконкому. Так, 30 січня 1986 р. на зустріч із заступником голови міськвиконкому Т. Олійник, заступником уповноважено-

го Л. Семенчуком, заступником голови Корольовського райвиконкому і заступником голови Богунського райвиконкому було запрошено 11 лідерів незареєстрованої громади ХВЄ. Надалі, 16 квітня того ж року, до міськвиконкому запросили 130 віруючих, із яких на зустріч прибуло 41. У промові Л. Семенчук пояснив віруючим умови та переваги реєстрації, назвав факти реєстрації громад в області, потім передав керівнику громади С. Башинському зразки заяви та статуту для реєстрації. У заключному слові Т. Олійник визначила тижневий термін для відповіді щодо запропонованої реєстрації. Хоча ця зустріч не дала очікуваних результатів, проте 25 квітня 1986 р. 7 членів громади, передусім керівники С. Башинський, В. Поплавський, Л. Диєр, М. Ковалевич та В. Трубніков, підписали заяву про реєстрацію й пообіцяли переконати всіх віруючих громади у необхідності офіційної реєстрації. Оскільки для вирішення питання потрібно було подати заяви від 20 членів-засновників, громаді дозволили лише тимчасове здійснення богослужінь [6, арк. 54–55]. Разом з тим, комісія сприяння міськвиконкому прийняла рішення про необхідність “продовжити заходи тиску, щоб змусити віруючих піти на реєстрацію” [7, с. 68].

Із свого боку, нагляд за дотриманням законодавства про релігійні культу здійснювала прокуратура, яка перевіряла роботу виконкомів і місцевих рад народних депутатів (у тому числі комісій сприяння), адміністративних комісій, міських і районних відділів міліції. Так, у четвертому кварталі 1984 р. було здійснено прокурорський нагляд за дотриманням законодавства про релігійні культу в місті Бердичів та Коростишівському районі, а в першому кварталі 1985 р. – Баранівському й Олевському районах. Наступного року працівники прокуратури перевірили роботу відповідних органів влади Бердичівського, Ружинського, Червоноармійського і Корольовського районів. Обласна прокуратура залучала до перевірки працівників УВС, апарату уповноваженого, обком ЛКСМУ, обласний відділ народної освіти. У квітні 1985 р. результати проведеної роботи обговорювались на міжвідомчій нараді за участю старшого інспектора Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР. Загалом, протягом 1984–85 рр. обласна прокуратура здійснила 120 перевірок на предмет дотримання законодавства про релігійні культу. Крім того, впродовж першої половини 1986 р. працівники обласної прокуратури провели 154 заходи щодо роз’яснення законодавства про релігійні культу [7, с. 38–39].

Такий рівень державно–церковних відносин, який забезпечувався діяльністю апарата уповноваженого і виконкомом з їхніми комісіями сприяння, зберігався виключно до кінця 80-х рр. Деяким позитивним зрушенням можна вважати прийняття нового “Статуту управління РПЦ”, де зокрема, чітко виписано, що настоятель є головою парафіяльної громади. Проте це кардинально не змінювало становища релігійних організацій уцілому. Крім того, хоча у примітках до Статуту зазначалось, що його складено відповідно до чинного законодавства, насправді це не відповідало дійсності. Відтак, в окремих єпархіях уповноважені перешкоджали запровадженню Статуту в життя на тій підставі, що він суперечить чинному державному законодавству [9, с. 401]. Тому Рада у справах релігій при Раді Міністрів СРСР 21 вересня 1988 р. видала “Рекомендації щодо забезпечення контролю за правильним застосуванням і дотриманням законодавства про релігійні об’єднання у зв’язку із запровадженням Статуту про управління РПЦ” [7, с. 134]. Апарат уповноваженого у Житомирській області 5 жовтня 1988 р. направив цей документ для ознайомлення заступнику голови міськвиконкому Житомирської ради народних депутатів, голові комісії сприяння Т. Олійник [7, с. 137].

Упродовж 1988 – 1989 рр. характер роботи комісії не змінювався. На засіданні комісії Житомирського міськвиконкому 22 лютого 1989 р. розглядалися традиційні питання: релігійна ситуація в місті, покращення контролю за дотриманням законодавства про культу, затвердження перспективного плану роботи, розподіл обов’язків між членами комісії. Тенденційно антирелігійним залишався і напрям діяльності, який визначав завдання активізувати індивідуальну роботу з дітьми, покращити роботу із запровадження в життя нових радянських обрядів тощо [7, с. 152]. Тільки обережні коментарі в окремих звітах на зразок “робота комісії тісно пов’язана з політикою демократизації і перебудови, яка викликала активність віруючих” або “вплив релігії на населення зростає” свідчили, що члени комісії сприяння відчували наближення змін.

Таким чином, комісії сприяння районним і міським виконкомом були лише ланкою складної і організованої системи контролю за релігійним життям віруючих. Головну роль у цій системі відіграв апарат уповноваженого. Загалом комісії сприяння виконували велику роботу, особливо у частині забезпечення системи базою даних про діяльність релігійних організацій зареєстро-

ваних і незареєстрованих громад. Упродовж кінця 1970 – 980-х рр. форми і методи системи контролю за додержанням законодавства про релігійні культу не змінювались і відображали відверто антирелігійний характер.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО). – Ф. Р-4994. – Оп. 2 – Спр. 81.
2. ДАЖО. – Ф. Р-4994. – Оп. 2 – Спр. 82.
3. ДАЖО. – Ф. Р-4994. – Оп. 2 – Спр. 84.
4. ДАЖО. – Ф. Р-280. – Оп. 5 – Спр. 1690.
5. ДАЖО. – Ф. Р-280. – Оп. 5 – Спр. 1742.
6. ДАЖО. – Ф. Р-280. – Оп. 5 – Спр. 1802.
7. Жилюк С І. Метаморфози РГЩ і КПУ: від антагонізму до політичного партнерства (архівні документи і матеріали). – Рівне: Перспектива, 2006.
8. Житомирська область. Адміністративно-територіальний поділ. – К.: Реклама, 1983.
9. Поспеловский Д. В. Русская церков в XX веке. – М.: Республика, 1995.
10. Сборник документов и материалов о религии и церкви. Сост. Г. Ф. Споревой, М. С. Боговесов. – К.: РНО МВД УССР, 1983.